

Orbán Ottó: A föltámadás elmarad

„A képzelet végül felnő feladatához, és göndör déltengereiről eltakarodva bevonja látomásait, mint a vitorlát. Lakása fütetlen tárgyilagosság. Párnája kő, füst, forgalom.”

Orbán új ars poeticája meglepi az olvasót. A Tiszatáj hasábjain évekkel ezelőtt jómagam is — elismerve tehetségét — főleg túl bonyolult, sőt mesterségesen és mesterkélten bonyolított látomásai miatt hadakoztam károsnak ítélt jelensége ellen. „Világosság híján a vers a fantázia ringyója” — olvasom gyanakodva Orbán megfogalmazásában egykori kifogásaim tömör, kemény summáját. De a versek meggyőzőnek: költőjük valóban túllépett egykori gyakorlatán.

Még itt-ott megmaradtak a túlkonstruált képek. Pl.: *„a vér vattás lombjaiban, mint szárnyas szellem a sírás suhan.”* Elemzés közben kiderül, mennyi expresszív szókapcsolat zsúfolódott a mondatban. (A *sírás suhan*, méghozzá a *vér lombjaiban*, amelyek *vattás lombok*, úgy *suhan*, mint egy *szellem*, *szárnyas szellem*.) Ez a kép nem zavaros, érthető, de egy képnél csak kisebb baj, ha nem értjük; nagyobb problémát okoz, ha nem tudjuk elképzelni. Ebben az esetben nem közvetít számunkra érzelmeket, legfeljebb hidegen csodálhatjuk a képet összeszerkesztő akrobatikát. *„A szó-bűvész pedig, bár a célja fennkölt: sugárral édesíteni a panaszt, hamis kocsmárosként híg szóbeszéddel vizezi szenvedésünk óborát.”* Úgy van, örvendezünk (de mi az, hogy „sugárral édesíteni”? Nekem, mielőtt bármire gondolhattam volna, az angol „sugar” jutott eszembe, mert azzal valóban lehet édesíteni, és mert mindez intelmeket Hamlet királyfi mondja borotválkozás közben. Mindenesetre nem tartom teljesen véletlennek efféle egybeeséseket.)

A szóbüvészetet korholó szavakat valóságos nyelvi bűvészmutatvány előzi meg: „az ágasnyelvű színlelés... romokra költ, elköltve azt, amit fel kéne költeni, a szenvedélyt, az unalom tojását költi ki.” Mindenesetre Orbán megértette költészetének egyik problémáját, és tudatosan harcol ellene. Ezt a tudatosságot jelzik, bizonyítják azok a megnövekedett számban elforduló versek, amelyek a költészet lényegével, problémáival foglalkoznak. Pl.: *Tanköltemény az avantgardról. Költők, Költészet, Antipoétika* stb. Ez nem valamiféle literátorkodó póz, parnasszista beltenyészet. Sőt. „A klasszikus ihlet ismeretlen helyre távozott és bezárta a poétika szédületes kalapszalonzóját;” „az a vers amely nem vonja kétségbe magát kétségbe vonja a költészetet. Ezzel szemben „ébresztő és takarodó között” a besorozott föld dühödt prózától visszhangzik; „a háború náthás prózáját... hallja... a hangszórókból.” És mintegy mindennek igazolásául jelennek ebben a kötetben olyan versek, melyek még leírásuk formájával sem akarnak verset imitálni: folyamatosan kitöltik a sorokat a lapszélig.

Nem egyedi jelenség. Illyés Gyula a *Dölt vitorla* elején kifejti, hogy „... a prózaversnek semmi köze az úgynevezett költői prózához. Sőt... ellensége a prózában írt költeménynek a költőire pöndörített próza.” Ebben a kötetben mégis találunk olyan verseket, amelyek feltűnés nélkül elvegyülhetnének Örkény egypercesei között. **Eörsi István** vívódva boncolja néhány művét, mert maga sem tudja eldönteni, prózát vagy verset hozott-e létre. Tény, hogy a modern próza igen pozitívan hatott az értelmi konstrukciót szétmorzsoló hatalmas képhalmazállapot felé rákosodó versre. Orbán kötetében ez nemcsak a prózái tördelésben, a világosodó stílusban látszik meg; nemcsak abban, hogy legalább egy tucat „egyperces novellát” olvashattunk a versek között; de az újdonságokra érzékeny Orbán átveszi a modern prózának olyan jellemző fegyverét is, mint az emlékezés lényegsűrítő technikája, az idősfkok keveredésének finom játéka. (Pl.: a *Cape Comorin* ciklus egyes darabjaiban.)

A formai prózaiasodással látszólag ellentmondóan nő meg Orbán lírájában a mítoszok, a kultúra kincsei és általában a humánus szerepe. Orbán az emberi kultúrát szembesíti korunk valóságával, „ahol Rómeónak autót és Júliának kozmetikai cikkeket neveznek”. Korunk ellentmondásait teszi még kegyetlenebbé groteszkebbé Júdással, Noéval, Lorcával, Robespierre-rel. „Szögekkel veri át a nehézkedés a technika sisakos Krisztusát.” Ezt a szembesítést elvégzi egy koron belül és: „Az ön eszméit mélyen elsajátítottam” — olvashatjuk a megszokott hivatalos kultúrmodorban, és utána — „A havon sírta ezt egy csecsemő a bombázás után”, „A nyelv lázadására van szükség”. Ezt a célt szolgálja verseiben a sok „lerobbant mondatalkotás, mely a képzelet beakadt kuplungja által zörögve rázza a költészet karosszériáját”. Orbán megundorodott a technikai civilizációtól, mert nem szüntette meg, csak civilizálta, pontos szakértelmet kívánó munkafolyamatát szervezte a kegyetlenséget. García Lorca gyilkosain „talmi gráciával” villogott a csizma. Az *A/1522*, az „*érvényes rendelkezések szerint*” gyilkoló bürokrata hóhér példája is csak azt mondja, hogy „végül is az ember olyan amilyen ő... mindig hazatalál a szabadság fészkeire és röhögőnivaló következetességgel újjáépíti hogy romokba találja másnap reggel”.

Ez az ellentmondás egy romantikus civilizációellenességet vált ki belőle. „Az ipari gonoszított kollektív ürüléke” önti el a világot, az ipar pedig „piperés szörny”. Stb. Párhuzamos képekkel kerül rokonságba a technikai fejlődés és az öregedés. Orbán a társadalmi jelenségek éles szemű kritikusa. Ironikusan, hangosan gyűjti össze mindazt, amit megragad „ezen a mennyei vakondtúrason”. „Mert nem olyan ez a fűtetlen csillag, hogy bevegje a magasztos dumákat.” Főként a nüanszok iránt van különös érzéke: „mindenki kezet rázott a fájdalomtól megtört özvegyvel és mélyen a szemébe nézve biztosította együttérzéséről és táviratozott Lázár feltámadása alkalmából A LEGJOBBAKAT.”

Néha a nüanszok a legátfogóbb lényegét hordozzák, mint Poloniusz Hamletről készült pecsétes, két másolatot titkos jelentésében: „Az állam-gépezet markáns egyéniségre vágyik, jó Tv arcrá, helyes beszédre... Tanácsunk: autóbaleset, mely után pár napig klasszikus zenét sugároz a rádió.” Néhány verséből az is kitűnik, hogy ismeri és használni tudja a dialektikát („A halál halálának tavasza nyelved csik-

landja, eleven kovát, mint köszörűn a kés, fogy és kiált.”), de a társadalmi folyamatok dialektikája érdeklődésének perifériájára szorul. Ennek ellenére úgy érezzük, nagyot lépett előre és jó irányba. Így egyre többet értheti önmagára is a kritika elején megkezdett költemény befejező részét: „A jó vers, mint a szög úgy áll a dolgok lényegében, és rajta függ a komor faliszőnyeg, a csillagos ég.”

RIGÓ BÉLA